

**БОБРОВНИК Світлана Василівна,**  
д-р юрид. наук, професор,  
Навчально-науковий інститут права  
Київського національного університету  
імені Тараса Шевченка  
ORCID ID: 0000-0002-9225-8871  
Україна

## ПРАВОВА ПОЛІТИКА СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: СУТНІСНІ ТА ЗМІСТОВНІ АСПЕКТИ

Демократичне реформування сучасного українського суспільства, побудова правової соціальної держави, підвищення ролі інститутів громадянського суспільства, реформування поваги до прав і свобод людини безпосередньо залежить від здійснення ефективної правової політики.

Зростання ролі правової політики обумовлюється рядом чинників, основними із яких є:

- необхідність упорядкування правової сфери як засобу оптимізації економічних, політичних та соціальних відносин;
- необхідність правового закріплення стратегічних цілей і тактичних завдань держави;
- підвищення якості законодавства та його системності;
- посилення ролі права як засобу регулювання суспільних відносин;
- потреба становлення демократичного правопорядку, підвищення рівня правової культури та правосвідомості громадян.

Означене зумовлює актуальність доктринального дослідження сутнісних аспектів та змістовного наповнення правової політики як самостійного правового явища та різновиду політики держави.

Актуальність дослідження правової політики підтверджується і змінами, що відбуваються у сучасному суспільстві, пов'язаними із підвищенням ролі місцевого самоврядування, процесами глобалізації в сучасному світі, необхідністю оптимізації механізму держави, здійсненням реформування основних сфер життєдіяльності суспільства та створенням доктринальної основи вдосконалення правової системи суспільства.

Аналіз останніх досліджень засвідчує розуміння у сучасній загальнотеоретичній науці правової політики як складного багатоаспектного

юридичного явища, що отримало відповідну змістовну характеристику насамперед у працях таких вчених, як Ващук Ю. О., Железняк Н. А., Кравчук Н. І., Мануйлов Є. М., Минькович-Слободяник О. В., Музика Л. А., Петришин О. В., Панов М. І., Селіванов В. О., Тарнавська В. М., Тацій В. Я., Шемшученко Ю. С., Ярмиш О. М. Не применшуючи значення ідей згаданих вчених, все ж необхідно зазначити, що проблеми сутності, принципів організації та функціональні аспекти правової політики досліджені фрагментарно. Саме це визначило мету публікації – з'ясування сутнісних аспектів правової політики як різновиду політики держави.

Для досягнення цієї мети нами виокремлено наступні завдання:

- з'ясування доктринальних аспектів правової політики;
- обґрунтування категорії «правова політика» та виокремлення її ознак;
- характеристика принципів організації правової політики;
- виокремлення аспектів сутності цієї категорії;
- з'ясування основних функцій правової політики.

Важливого значення для з'ясування сутності правової політики має *доктринальний аналіз* цієї категорії. Необхідно зазначити, що історія становлення цього поняття не має такого глибокого коріння, як, наприклад, політика. Його виникнення припадає на II половину XIX ст. та характеризує західну юриспруденцію. Змістом цього терміну стає критика існуючого права та обґрунтування шляхів розвитку і вдосконалення правового регулювання. Саме тому цей напрям пізнання отримав назву «політика права». Виходячи із ідей Радбурха предметом ідеального права є те, яким воно повинно бути, цілі права і засоби досягнення цих цілей<sup>1</sup>. Л. Петражицький акцентував увагу на політиці права як напрямі філософії права, що є прикладною наукою, покликаною поєднувати знання про позитивне право із суспільним ідеалом з метою удосконалення законодавства за допомогою наукових досліджень<sup>2</sup>.

Дещо розширив уявлення про політику права Б. Кістяківський, ототожнюючи цю категорію з правовою політикою та визначаючи її як сукупність правил, що допомагають знаходити і встановлювати норми для задоволення потреб, що виникають, чи вироблення уявлень про правове чи не правове<sup>3</sup>.

Таким чином, зародження поняття правова політика пов'язується із:

- виникненням категорії політики права;
- науковим обґрунтуванням ідеального розвитку права;

1 Радбрух Г. Введение в науку права. М., 1915. С. 194.

2 Петражицкий Л. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. Санкт-Петербург; типография тов-ва «Екатериногорское Печатное Дело», 1919, т.1, С. 97.

3 Кистяковский Б. Философия и социология права. Санкт-Петербург: РХБИ, 1899. С. 196.

- створенням наукової основи розвитку законодавства;
- необхідністю визначити якісний стан законодавства;
- теоретичними ідеями, які не мали практичного здійснення;
- науковими пошуками у сфері філософії права.

Наступний етап генези категорії правова політика пов'язується з необхідністю практичного її втілення. Розвиток суспільних відносин обумовлює необхідність виокремлення різноманітних типів соціальної політики, одним з яких є правова. Особливо її значення підкреслюється у західній юриспруденції. Її призначенням стає обов'язкове наукове обґрунтування можливостей застосування права. Щодо радянської правової науки, то важливим напрямком доктринальних досліджень стали наукові основи юридичної політики, які хоч і були заідеологізованими, все ж визначили її сутність – втілення у правові норми, практику діяльності юридичних установ та правосвідомість громадян, політики держави. Правова політика пов'язувалась із завданнями соціально-економічного і культурного розвитку, увага акцентувалася спеціальних правових впливах, що забезпечують мету формування і реалізації права в процесі вирішення його завдань.

Таким чином, правова політика у юридичній науці ХХ ст. розглядалась як:

- засіб забезпечення реалізації права;
- засіб надання державним рішенням правової форми;
- напрям практики діяльності юридичних установ;
- засіб реалізації державної політики;
- специфічний різновид соціальної практики;
- один із напрямків загальнотеоретичної юридичної науки.

У ХХІ ст. розпочинається сучасний етап доктринального аналізу правової політики, яка досліджується вітчизняними вченими на монографічному, дисертаційному, науково-публіцистичному та енциклопедичному рівнях. В сучасній юридичній науці відсутня єдність поглядів на правову політику, існуючі погляди можливо класифікувати на певні групи в залежності від основної ідеї чи суб'єктивного спрямування. Можливо виокремити наступні підходи до правової політики:

– **діяльнісний**, що характеризує цю категорію як системну, науково-обґрунтовану діяльність державних і муніципальних органів, громадських об'єднань, спрямовану на вироблення стратегії правового розвитку суспільства, створення ефективного механізму правового регулювання, забезпечення прав і свобод людини<sup>4</sup>;

4 Яковюк І. В. Правова політика // Велика українська юридична енциклопедія: у 20-т. Х. : Право. 2017, С. 492.

– **цілеспрямовуючий** визначає правову політику як державну політику з управління сукупністю сфер суспільних відносин задля досягнення та основи права легітимними засобами загального блага, задоволення публічних інтересів, вирішення завдань, зумовлених реальними загально-носупільними публічними потребами та інтересами<sup>5</sup>;

– **концептуальний** – сукупність ідей стратегічного характеру, що полягають в удосконаленні нормативної бази за допомогою формування конкретної концепції юридичного впливу, правового регулювання суспільних відносин шляхом формування повноцінної й ефективної правової системи держави;

– **інституційний** як сукупність ідей стратегічного характеру, вироблених органами державної влади та органами місцевого самоврядування за участі інститутів громадянського суспільства та втілених у конкретні програми розвитку правового життя суспільства та держави<sup>6</sup>;

– **державницький** полягає у визначенні правової політики як різновиду державної політики у сфері права, що гарантується шляхом використання системи методів та засобів з метою забезпечення відповідного рівня правового життя суспільства<sup>7</sup>;

– **теоретичний**, що пов’язує правову політику з програмами та напрямками діяльності, сукупністю засобів і методів досягнення правових цілей держави;

– **сутнісний** – стратегічне планування правової сфери як постійного процесу, за допомогою якого суб’єкти правової політики визначають стратегічні наслідки власної організації<sup>8</sup>;

– **практичний** наголошує на багатоманітній діяльності суб’єктів нормотворення, спрямованій на вирішення конкретних завдань вдосконалення правової системи, підвищення ефективності правового регулювання, зміцнення законності та правопорядку<sup>9</sup>;

– **легітимаційний**, націлений на сприйняття правової політики як засобу легітимації внутрішньої та зовнішньої політики, особливу форму досягнення органами влади офіційно проголошених політичних цілей<sup>10</sup>;

5 Селіванов В. Правова політика України (деякі теоретичні питання сутності змісту та технології) // Право України. 2001. №12, С. 9.

6 Тарнавська В. Н. Категорія «Правова політика» (Історико-правовий аналіз) // Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія право. Випуск 52. Том I, 2018, С. 50.

7 Тарахонич Т.І. Правова політика як фактор впливу на процес правового регулювання // Альманах права, 2016, Вип.7, с. 244.

8 Жирновська І. Правова політика держави (теоретико-правовий аналіз) // Вісник національного університету «Львівська політехніка»: серія юридичні науки, 2020, №4 (28), с. 49.

9 Оболенський О. Ю., Лукін С. Ю. Правова політика як форма забезпечення професійної діяльності державних службовців // Ефективність державного управління, 2013. Вип. 37. С. 107.

10 Медкова М. Правова політика України: новітні виміри // Вісник академії управління МВС, 2010. №4 (16). С. 38-45. С. 39.

– **ідеологічний** визначає правову політику як правову категорію, яка формує принципи, стратегічні напрямки та шляхи створення і реалізації правових норм<sup>11</sup>;

– **політико-правовий**, що акцентує увагу на досліджуваній категорії як особливому різновиді державної політики, як її самостійному напрямі<sup>12</sup>.

Намагається поєднати більшість із зазначених підходів О. Іляшко. Вчений визначає правову політику як вид державної політики, що є обґрунтованою та послідовною діяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування з метою забезпечення ефективного механізму правового регулювання суспільних відносин в умовах гібридної війни, відображений комплексом ідей, заходів, завдань, програм, настанов, що реалізуються у сфері права завдяки праву, а також базується на визначальних правових принципах<sup>13</sup>.

Узагальнюючи згадані підходи, можемо запропонувати власне бачення правової політики та виокремити ознаки цієї категорії.

**Правова політика** – нормативно-регламентована діяльність держави, недержавних об'єднань та інститутів громадянського суспільства, націлена на вдосконалення правового регулювання, підвищення якості законодавства, забезпечення прав і свобод людини, має стратегічний характер, нормативно-правове закріплення та спирається за необхідності на державний примус.

Дослідження правової політики потребує аналізу *співвідношення понять політика і право*. Це дві взаємозалежні сфери суспільного життя.

Держава санкціонує і приймає систему права, роблячи її публічною, загальнообов'язковою. З іншого боку, сама держава підтримується і забезпечується правом. Це обумовлює існування двох підходів до визначення їх взаємозалежності та співвідношення.

1. Обґрунтовують представники природно-правової школи. Основне значення належить праву, а політика має здійснюватися виключно в узгодженні з ним;

2. Пов'язується із діяльністю представників позитивізму. Основне місце належить політиці, а право виступає засобом досягнення цілей політики.

Необхідність дотримання права при формуванні та реалізації правової політики є визначальним для оптимального функціонування держави та забезпечення балансу відповідних публічних і приватних інтересів.

11 Железняк М. А. Поняття державної правової політики та її загальна характеристика // Наукові записки КНЕУ. Юридичні науки, 20.03. Т. 21, С. 11.

12 Рудніва О. М., Ярмиш О. М. Правова політика України: стан, проблеми концептуалізації та підвищення ефективності // Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування: зб. матер. Міжнар. Конференції 05.12.2012р., К.: МІСД. 2013. С. 9.

13 Іляшко О. О. Концептуальні підходи до визначення правової політики держави в умовах гібридної війни // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2017. №3 (104), с. 113–114

Правова основа державної політики та правове оформлення її реалізації не спростовує її багатоаспектного характеру та правової сфери суспільної життєдіяльності як окремої самостійної сфери політичного впливу і державного управління.

В цьому випадку йдеться про правову політику як порівняно самостійний різновид державної політики у сфері правової дійсності суспільства.

Термін «правова політика» означає певний напрям державної діяльності, спрямованої на управління процесом правового розвитку країни. У загальному контексті правову політику можливо визначити як комплекс ідей, заходів, завдань, принципів, установок, що реалізуються у сфері дії права та за допомогою права.

Це сфера відносин, зв'язків та інтересів, охоплених поняттям «правовий простір» й об'єктивно потребують регулятивного опосередкування з боку публічної влади, щоб убезпечити їх від сваволі.

Без правової політики не можуть бути успішно реалізовані інші різновиди політики.

В юридичній енциклопедичній літературі правову політику пропонують трактувати у **широкому** значенні як політику держави, що засновується на праві; у **вузькому** значенні – як державну політику в правовій сфері суспільного життя.

Правову політику іменують саме так, оскільки вона:

1. ґрунтується на праві та пов'язана з правом;
2. здійснюється правовими методами;
3. охоплює правову сферу діяльності;
4. спирається на необхідності на примус;
5. є публічною, офіційною;
6. має нормативно-правове закріплення.

На думку М.А. Железняк, правова політика – специфічна міжгалузева правова категорія, яка визначає засновані на загальних та специфічних закономірностях розвитку національної правової системи принципи. Стратегічні напрямки та шляхи створення і реалізації правових норм, спрямована на зміцнення режиму законності <sup>14</sup>.

**Правова політика** – сукупність ідей стратегічного характеру, що продуковані органами державної влади та органами місцевого самоврядування у процесі їх господарської діяльності за участю інститутів

<sup>14</sup> Железняк М. А. Поняття державної правової політики та її загальна характеристика // Наукові записки КНЕУ. Юридичні науки, 20.03. Т.21., С. 13.

громадянського суспільства і втілені у конкретній програмі розвитку правового життя, суспільства та держави<sup>15</sup>;

**Ознаки правової політики:**

- є різновидом і складовою соціальної політики держави;
- особлива форма виразу державної політики;
- це засіб юридичної легітимації, закріплення та здійснення політичного курсу;
- засіб відображення волі офіційних лідерів та владних структур;
- втілюється в конституціях, законах, основоположних нормативно-правових актах;
- спрямована на охорону та захист певного соціального ладу, розвиток суспільних відносин;
- це засіб перетворення суспільства;
- її метою є формування громадянського суспільства та правової держави;
- розробляється певними суб'єктами (президентом, Верховною Радою, кабінетом міністрів, Конституційним Судом, Мінюстом);
- теоретичні засади правової політики є предметом досліджень юридичної науки;
- засіб здійснення політичного курсу країни, реформування різних галузей суспільного життя;
- має державно-владний характер і спрямована на створення ефективного механізму правового регулювання та забезпечення прав і свобод людини;
- має різні види та форми виявлення;
- ґрунтується на певних принципах;
- цілеспрямованість, державно-вольовий характер, владно-імперативний зміст;
- ґрунтується на праві, пов'язана з правом, здійснюється з правовими методами;
- суттєво впливає на зміст і сутність функцій та рішень органів держави;
- визначає межі й напрямки їх діяльності, порушення яких карається законом;
- характеризується трьома пріоритетами: дотримання прав людини, розвиток приватного права, забезпечення справедливого правосуддя.

У сучасній літературі відсутня єдність наукових підходів щодо визначення правової політики існуючи визначення можливо об'єднати у певні групи:

15 Тарнавська В. Н. Категорія «Правова політика» (Історико-правовий аналіз) // Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія право. Випуск 52. Том 1, 2018., С. 50.

**I. В залежності від форм виразу:** політика права – особлива форма державної політики в галузі регулювання соціально-політичних відносин.

**II. За складовими:** політика права – система правових принципів, теорій, концепцій, ідей, на яких ґрунтується правова діяльність держави та які визначають ступінь взаємних обов’язків та відповідальності держави і особи.

**III. За метою:** політика права – діяльність держави, спрямована на забезпечення нормального функціонування громадянського суспільства, його політичної системи, узаконення і здійснення політичного курсу країни, волі її лідерів та владних структур.

**IV. За ознакою діяльності:** політика права – цілеспрямована постійна, стабільна діяльність, що відображає співпрацю держави, політичних і громадських об’єднань та окремих громадян задля встановлення політико-правового компромісу та досягнення стратегічних цілей.

**V. За ідеологічним спрямуванням:** політика права – сукупність ідей, завдань, програм, методів стосовно становлення та розвитку, регулювання та охорони суспільних відносин за допомогою права.

*Сутність правової політики – це ті аспекти категорії, які визначають її зміст, природу та значення для суспільства.*

Правова політика здійснює істотний вплив на функціонування всіх сфер життєдіяльності суспільства та відіграє значну роль у формуванні нормативно-правової бази та закріпленні основ всіх різновидів державної політики.

Сутнісні елементи правової політики:

*а) система правових ідей, дій, відносин, суб’єктів правової політики;*

*Правова ідея – уявлення про напрям вирішення певної проблеми у правовій сфері.*

*б) формування, формулювання, реалізація правових інтересів:*

- формування – розвиток правових інтересів у громадян;
- формулювання – зовнішнє відображення правових інтересів у формі концепцій, доктрин, декларацій та програм.
- реалізація – задоволення правових інтересів.

*в) спрямованість на задоволення життєво важливих правових інтересів соціальних груп.*

життєво-важливі інтереси – правові інтереси, без задоволення яких людина не може існувати.

*г) система чинників, які формують правову політику:*

- об’єктивні – реальний стан економічної та духовної сфери суспільства;

- *суб'єктивні* – діяльність людей з усвідомлення цих потреб, трансформація їх в інтереси та їх задоволення;
- *суб'єктивно-об'єктивні* – матеріальні і нематеріальні потреби, задоволення яких потребує правового опосередкування.

Для з'ясування сутності правової політики необхідно визначити сутність її складових. *Сутність політики полягає у діяльності суб'єктів, що володіють сукупністю політичних знань, ідей політичного життя, уявлень про механізми організації та контролю над політичним життям суспільства та держави.*

*Сутність права полягає у відображенні, врівноваженні та охороні різноманітних суспільних інтересів, у тому числі, і політичних.*

Оскільки політика і право є двома взаємозалежними сферами суспільного життя, їх взаємини є двосторонніми. *Держава створює систему права, роблячи її публічною, загальнообов'язковою, сама підтримується і забезпечується правом. Держава формує правову політику, визначає статус суб'єктів, що її здійснюють і сама дотримується правил політичної діяльності.*

*Виходячи із цих ідей ми можемо обґрунтувати декілька підходів до співвідношення політики і права, які безпосередньо впливають на з'ясування сутності правової політики.*

– *право* займає провідне становище, а *політика* здійснюється виключно в його межах;

– провідне становище належить *політиці*, оскільки *право* виступає засобом досягнення цілей «політичної гри»;

– *право* є політичним інструментом, що регулює відносини в інтересах політичних гравців часто не зважаючи на потреби суспільства. Звідси при зміні влади спостерігається трансформації правового поля держави у зв'язку із змінами інтересів нових «державотворців».

**I. В залежності від розуміння категорії «державна політика» можливо виокремити наступні аспекти її сутності:**

- а) державний* – відображення волі та інтересів держави у політичній сфері;
- б) національний* – показник думки нації у питаннях права.
- в) соціальний* – рівень відображення та врівноваження соціальних інтересів;
- г) доктринальний* – особливий політико-правовий феномен, вид державної політики, упорядкований публічною владою;
- д) побутовий* – показник правосвідомості людини, що полягає в усвідомленні основних ідей правової політики, їх сприйнятті та реалізації

**II. За практичним спрямування розрізняють наступні аспекти сутності правової політики:**

– *регулятивна сутність* – утвердження цінностей та пріоритетів держави, відображення багатоманітності політичних інтересів та можливостей їх зрівноваження;

– *охоронна сутність* – виходить із публічності та офіційності правової політики та її спрямованості на охорону нормативно закріплених політичних інтересів;

– *діяльнісна сутність* – засіб досягнення результатів від впровадження окремих напрямків ПП шляхом реалізації наданих суб'єктам правової політики повноважень.

### **III. За значенням для суспільства:**

– *економічна сутність* – забезпечується в результаті впливу суб'єктів політичних відносин на економічну сферу з метою оптимізації економічних відносин.

– *інформаційна сутність* – упорядкування потоку юридичної інформації, яка міститься в різних правових актах;

– *управлінська* – посилення управлінської функції права, підвищення ролі правосвідомості, розширення ролі договору у сфері правового регулювання, потреба координації діяльності суб'єктів політичних відносин;

– *ідеологічна сутність* – вироблення ідей, понять та категорій, що є складовими правової ідеології як різновиду суспільної.

### **IV. За функціональним призначенням:**

а) *цілеорієнтуюча сутність* правової політики полягає у обґрунтуванні ідей, принципів, положень, правових цінностей, стимулів, мотивів, що засновані на Конституції та сприяють утвердженню України як демократичної держави, правової держави, в межах якої функціонує громадянське суспільство. Правова політика відображає правову реальність під кутом зору нинішнього, минулого та ідеального правового життя, способів його досягнення.

б) *інтегративна сутність* – полягає у наявності правових механізмів, що об'єднують всі види державної політики, закріпленні усталених загальнонаціональних цінностей як засобу позиціонування нації та соціальної системи;

в) *адаптаційна сутність* – пов'язується з можливістю правової політики набувати змістовних функціональних характеристик, пов'язаних з її відповідністю визначеним межах. Політичному та політико-правовому простору, економічним стандартам.

### **V. За роллю у забезпеченні системності суспільства розрізняють:**

а) *стабілізаційну сутність* правової політики, що забезпечує закріплення прогресивних правових ідей, реформ та становлення демократичних традицій правової системи суспільства;

б) *динамічну сутність*, що забезпечує розвиток правової сфери суспільства та правової реальності у відповідності до потреб суспільного вдосконалення;

в) *охоронна сутність* правової політики обумовлена гарантуванням та відновленням суспільних цінностей, забезпеченням відповідності правової сфери завданням формування правової держави та громадянського суспільства.

*II. Єдність та об'єктивність правової політики забезпечується системою принципів.* Саме вони визначають основу, керівну ідею, вихідне положення цієї категорії. Характеризуючи принципи правової політики ми повинні акцентувати увагу на певних застереженнях. По-перше, залежність політики від права обумовлює необхідність з'ясування впливу принципів права на принципи правової політики; по-друге, характеризуючи соціальну сутність правової політики, її функціонування в межах суспільства та залежність від рівня його розвитку, ми отримуємо можливість виокремлення загальних принципів права; по-третє, самостійність цієї категорії обумовлює наявність спеціальних принципів правової політики, які можуть бути охарактеризовані як ті, що сформульовані вченими-юристами, тобто доктринальні принципи, які складають важливу частину професійної правосвідомості та правової політики та ті, що закріплені нормативно, є імперативними веліннями та визначають загальну спрямованість правового регулювання та правового життя суспільства.

*Принципи правової політики* – це вихідні, визначальні ідеї, установки, що становлять моральну та організаційну основу виникнення, розвитку і функціонування правової політики.

Це система основних та визначальних ідей, що зумовлюють загальні підходи громадянського суспільства та державної влади щодо стратегічно орієнтованої діяльності у сфері правового регулювання соціальних відносин.

*Принципи правової політики є самостійною категорією права, що характеризується наступними ознаками:*

- взаємопов'язані та взаємодіють з принципами права;
- отримують офіційне визнання в Конституції та інших джерелах права;
- пов'язуються із правосвідомістю суб'єктів;
- є результатом цілеспрямованої діяльності держави та суб'єктів правової політики;
- визначають пріоритетні напрямки, правового розвитку суспільства;
- забезпечують формування в громадян та посадових осіб юридичного світогляду;

- зумовлені об'єктивними факторами;
- забезпечують формування і розвиток правової політики;
- це спрямовуючі вектори стратегічного розвитку правової політики;
- це орієнтир здійснення реформ.

Принципи правової політики *безпосередньо обумовлені принципами права як фундаментальною категорією*. З'ясування особливостей принципів правової політики, на нашу думку, визначає необхідність характеристики принципів права як юридичної категорії та з'ясування їх впливу на принципи правової політики та її зміст.

Принципи права, як зазначає А. М. Колодій, є критерієм оцінки права та методологічною основою його подальшого вдосконалення. На засадах принципів оцінюють рівень і ефективність реалізації права. Проблема наукового пізнання сутності принципів права є актуальною у теоретичному і практичному значенні, вона конкретизує історичні, філософські, моральні та юридичні і соціально-політичні аспекти вітчизняної юридичної науки<sup>16</sup>.

Важливим джерелом формування принципів права є політична сфера, про що засвідчує політична теорія. Для прикладу можемо навести вчення Арістотеля, який основою права вважав його політичну природу та наголошував на його існуванні лише в державі<sup>17</sup>.

До найсуттєвіших ознак принципів права відносять регулятивність, тобто забезпечення процесу регулювання суспільних відносин; загальнообов'язковість; державно-владність; об'єктивна обумовленість, тобто відповідність економічним, політичним та ідеологічним процесам; ідеологічність, тобто належність до суспільної свідомості; належність до правової системи з огляду на те, що принципи є ідеями – вимогами, які висуваються до правової системи; нормативна визначеність та закріплення принципів нормами права, динамічність у відповідності до змін у процесі життєдіяльності суспільства.

На думку А. М. Колодія принципи – це відправні ідеї існування права, які виражають найважливіші закономірності і підвалини даного типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права і становлять його головні риси<sup>18</sup>. П. М. Рабінович визначає принципи права через процес правового регулювання як засіб визначення його змісту та спрямованості<sup>19</sup>. На нашу думку, принципи права, маючи універсальний характер, можуть бути досліджені з

16 Колодій А.М. Принципи права України: монографія. К.: Юрінком Інтер, 1998. С. 5.

17 Арістотель. Політика. К.: Основа, 2000. С. 9.

18 Колодій А.М. Принципи права // Велика українська юридична енциклопедія у 20 т. Т.3. Загальна теорія права. Харків: Право, 2017. С. 634.

19 Колодій А.М. Принципи права України: монографія. К.: Юрінком Інтер, 1998. С. 5.

огляду на особливості їх прояву у певній сфері суспільних відносин. Щодо правової політики принципи права можуть бути визначені як основоположні ідеї та вимоги, що мають універсальний характер та покладаються в основу нормативного опосередкування, реалізації та інтерпретації правової політики.

*Таким чином, принципи права:*

- виступають в якості загальнообов’язкових вимог та є важливими елементами системи права;
- зміст принципу складають юридичні імперативи, що є взаємодіючими;
- це важливий аспект змісту права, що має значний рівень узагальнення та абстрагування нормативних вимог, що потребують конкретизації;
- мають фундаментальний характер та відображаються в універсальних нормативних приписах;
- є важливими орієнтирами правотворчості, систематизації права;
- є засобами відображення закономірностей розвитку суспільства у праві;
- спричиняють інформаційний, орієнтаційний та регулятивний вплив на свідомість і поведінку суб’єктів права;
- є важливим засобом усунення прогалин та протиріч у праві;
- рівень обізнаності із принципами визначає рівень правосвідомості і правової культури суб’єктів права;
- поширюються на все право, на окремі галузі та інститути чи їх сукупність.

Вони є універсальними, доповнюють специфічні принципи правової політики, спричиняючи їх правовий, нормативний характер.

Маючи самостійне значення, *принципи правової політики базуються на принципах права, однак мають і певні особливості:*

- їх джерелами є політика і право;
- формуються від впливом законів економіки, пануючої в суспільстві ідеології та моралі;
- зміст принципів відображає потреби та інтереси соціуму;
- опосередковані конкретним історичним етапом розвитку суспільства та держави;
- формуються і змінюються незалежно від волі законодавця;
- їх зміст невіддільний від конкретного практичного буття суб’єктів;
- матеріалізуються в реальних діях суб’єктів правової політики;
- мають стабільний характер;
- формуються під впливом об’єктивних закономірностей правового розвитку;
- покликані уніфікувати цілеспрямований вплив на суспільство за допомогою юридичних засобів;

- слугують критерієм визначення рівня ефективності прийнятих правових рішень;

- мають універсальний характер.

Важливого значення мають загальні принципи правової політики, що базуються на принципах права, поширюються на всі види правової політики, спричиняють її державно-владний характер. Основними із них є:

- *соціальна обумовленість* правової політики, що визначає необхідність відображення, закріплення та врівноваження суспільних інтересів у сфері правової політики; полягає у врахуванні у правовій політиці закономірностей розвитку суспільства; врахуванні залежності рівня розвитку правової політики від рівня розвитку суспільства;

- *гуманізм* полягає у відображенні у правовій політиці таких категорій, як права людини, громадянське суспільство, правова держава; формуванні універсальних стандартів прав людини у політичній сфері; відображенні у правовій політиці стрижневих ідей гуманістичного спрямування – визнанні гідності та незалежності особи як головної соціальної цінності; забезпеченні свободи вибору у межах не порушення прав інших суб'єктів, усвідомленні людиною відповідальності та обов'язків щодо інших осіб<sup>20</sup>.

- *справедливість* полягає у відображенні у правовій політиці таких вимог як добросовісність, сумлінність, чесність, заборона перевищення меж публічного інтересу; функціонування правової політики в межах визначеної мети; забезпечення розумного балансу приватних та публічних інтересів;

- *законність* полягає у прийнятті політичних рішень у межах повноважень; дотриманні прав і свобод людини в процесі прийняття і реалізації політичних рішень; необхідності дотримання правових вимог всіма суб'єктами правової політики; наявності форм та видів відповідальності за прийняття політично невмотивованих рішень, що порушують права людини;

- *демократизм* полягає у відображенні у правовій політиці принципів прямої та представницької демократії; забезпеченні принципу народовладдя; здійсненні публічної діяльності у поєднанні з відповідальністю перед населенням; спрямованості на забезпечення політичних прав людини;

- *моральність* - відповідність правової політики моральним вимогам суспільства; відображення в процесі прийняття та реалізації політико-правових рішень ідей справедливості, рівності, гідності, цінності права та прав людини; функціонування державно-владних структур як основного суб'єкта правової політики на основі моральних вимог;

20 Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістова характеристика). Харків, 2008. С. 133, 135.

– *гласність* забезпечує відкритість правової політики для суспільства; обнародування рішень суб'єктів правової політики в засобах масової інформації; проведення різноманітних соціологічних досліджень та опитів з питань політико-правових рішень;

– *верховенство права* забезпечує відповідність правової політики рішенням Венеціанської комісії, а саме: демократичної процедури ухвалення рішень; правової визначеності політико-правової діяльності; заборони свавілля з боку держави; доступу суб'єктів політико-правової діяльності до неупередженого правосуддя; дотримання прав людини в процесі політико-правової діяльності; недискримінація та рівність політичних можливостей суб'єктів<sup>21</sup>. Основним змістом цього принципу є утвердження і забезпечення прав і свобод людини, верховенство природних прав людини над інтересами інших суб'єктів правової політики, вища юридична сила Конституції, обов'язок всіх без виключення виконувати приписи закону<sup>22</sup>.

Ці принципи властиві **всім різновидам правової політики**, сприяють їх єдності. Вони не повинні зазнавати впливу політичних пріоритетів чи революційної доцільності. Вони не збігаються повністю із принципами права, оскільки закріплюються не лише в нормах права, а і директивних документах; визначають не лише зміст законодавства, а і практику його застосування; є засобами конкретизації принципів права до певної сфери чи діяльності.

*Специфічні принципи правової політики* властиві виключно цьому виду державної політики та визначають її особливості.

– *принцип реалістичності* вимагає від суб'єктів правової політики врахування співрозмірності поставлених при формуванні правової політики завдань та засобів їх досягнення в умовах існуючого рівня розвитку суспільства, національних, релігійних і культурних традицій;

– *наукова обґрунтованість* правової політики полягає у врахуванні суб'єктами правотворчості в процесі формування основ правової політики сучасних досягнень науки для усунення прогалин у праві, визначення оптимальних шляхів вирішення проблемних питань і створення ефективного механізму правового регулювання. Політико-правові рішення повинні проходити наукову експертизу, що надасть можливість визначити наукову та суспільну новизну політико-правових рішень, з'ясувати їх можливість щодо вирішення існуючих проблем та конкретизувати ці рішення щодо суб'єктів прийняття, а також форм і методів реалізації.

21 Пункт 41 Доповіді про верховенство права, ухваленої європейською комісією «За демократією через право» від 25–26 березня 2011 р.

22 Загальна теорія права. Академічний курс. К.: Юрінком Інтер, 2021. 176 с.

Саме науковість у поєднанні з державними підходами є важливою ознакою правової політики;

- *принцип поєднання інтересів особи і держави* обумовлює необхідність встановлення партнерських відносин між особою і державою в сфері правової політики; приймаючи політико-правові рішення держава як основний суб'єкт політичної діяльності повинна враховувати та не порушувати права людини, поєднуючи такі рішення з інтересами держави;

- *принцип прогнозування*: сприяє передбаченню можливих у перспективі варіантів розвитку юридичних ситуацій, оскільки концепції правової політики повинні враховувати як існуючий момент соціальної дійсності, так і динаміку та перспективи подальшого розвитку, що обумовлює можливість своєчасного реагування на можливі зміни. Науково обґрунтована концепція надає можливість здійснити вибір оптимальних шляхів розвитку суспільних відносин у бажаному напрямку;

- *принцип послідовності* забезпечує здійснення правової політики на основі довготривалих програм розвитку держави і суспільства, які реалізуються органами держави та інститутами громадянського суспільства;

- *принцип системності* забезпечує узгодженість різних форм реалізації правової політики – правотворчої, правозастосовної, правоінтерпретаційної, доктринальної;

- *принцип відповідності правової політики міжнародним принципам і стандартам* зумовлює необхідність врахування позитивного досвіду зарубіжного законодавства та рекомендацій міжнародного співтовариства щодо дотримання прав людини та забезпечення гарантій їх реалізації.

В юридичній літературі принципи правової політики іноді ототожнюються з категоріями «ознаки правової політики», «цілі правової політики», «задачі правової політики», однак, це не вірно, адже ознаки правової політики характеризують її як дійне, існуюче явище, а принципи вказують на те, якою повинна бути правова політика. Принципи правової політики встановлюють ціннісно-нормативні основи політико-правової дійсності, а задачі правової політики визначають напрями подальшого розвитку правового життя суспільства.

*Функції правової політики – це напрями її впливу на життєдіяльність суспільства.*

Це категорія, що:

- визначає сутність та зміст правової політики;
- має доктринальну основу;
- обумовлюється функціями права;

- визначає особливості правової політики та її місце в системі правових категорій;
- обумовлює природу правової політики та її відповідають суспільним потребам;
- мають об'єктивний характер;
- є засобом реалізації завдань.

Розрізняють два типи функцій правової політики, що вирізняються в залежності від завдань, що вирізняються в залежності від завдань, що нею вирішуються.

### **I. Загальносоціальні функції правової політики – напрямки взаємодії правової політики та інших соціальних явищ.**

Серед них:

- *інформаційна*, що забезпечує доступ суб'єктів до інформації про зміст та завдання правової політики;
- *орієнтаційна*, що забезпечує уявлення про цілі правової політики та мету діяльності держави;
- *гносеологічна* – правова політика є джерелом пізнання закономірностей розвитку суспільства;
- *гуманістична* забезпечує гарантування, охорону та захист правовою політикою прав і свобод людини;
- *організаторсько-управлінська* визначає роль правової політики у забезпеченні суспільного порядку та досягнення мети функціонування суспільства та держави;
- *виховна* забезпечує вплив правової політики на виховання поваги до права, держави, прав і свобод людини.

### **II. Спеціально-юридичні функції – напрямки правового впливу на суспільні відносини.**

– *Регулятивна функція* – спрямована на забезпечення чіткої організації суспільних відносин, їх функціонування і розвиток відповідно до потреб суспільного прогресу. Закріплюється шляхом:

- закріплення сталих, розвинутих відносин у нормативних актах;
- надання обов'язкової юридичної форми тим відносинам, які забезпечують функціонування суспільства;
- заохочення, стимулювання відносин, що мають соціальну цінність та знаходяться на етапі становлення;
- встановлення внаслідок правового регулювання найбільш оптимального порядку суспільних відносин, що відповідає інтересам населення;

- сприяння виникненню нових суспільних відносин, потреба у яких виникає внаслідок динамічного розвитку суспільства.
- *Охоронна функція* спрямована на захист позитивних суспільних відносин шляхом усунення соціально шкідливих і небезпечних діянь.

Знаходить вияв у:

- визначенні негативної реакції держави на протиправні діяння суб'єктів;
- можливості передбачення негативних наслідків протиправних дій;
- забезпеченні охорони загальнозначущих відносин;
- запобіганні дій, що порушують умови нормального розвитку суспільства;
- інформуванні суб'єктів, які самі відносини знаходяться під захистом засобами права;
- забезпеченні неухильного виконання суб'єктами права вимог закону.

Важливого значення мають функції правової політики, спрямовані на забезпечення суспільного розвитку.

Серед них:

– *політична функція* – полягає у нормативному забезпеченні відносин влади, відносин між соціальними групами. Її змістом є закріплення статусу держави, інших елементів правової системи та їх взаємодії, а також політичних прав громадян.

– *економічна функція* – полягає у правовому закріпленні та регулюванні діяльності учасників економічних відносин.

– *ідеологічна функція* – полягає у закріпленні правових ідей, притаманних суспільству, закріпленні у суспільній свідомості, загальної ідеї права, що повинна відображати цінності свободи, справедливості, рівності та гуманізму.

Таким чином, правова політика є самостійним різновидом державної політики, що забезпечує упорядкованість правової сфери життєдіяльності суспільства.

DOI: 10.51587/9798-9866-95921-2023-011-333-350